

Verlag eerste NAS adaptatiedialoog landbouw en klimaatadaptatie, 6 oktober 2017

Gezamenlijk werken aan oplossingen

Tijdens de eerste adaptatiedialoog landbouw, waterbeheer en verzekeren van het Ministerie van Economische Zaken in het kader van de Nationale klimaatadaptatie strategie (NAS 2016) wisselen ruim zestig personen uit verschillende domeinen ervaringen uit over de toename van de kans op wateroverlast en de schade die hierdoor ontstaat voor de landbouw. Het is duidelijk: door klimaatverandering neemt de kans op waterschade toe en schade ontstaat niet alleen door hemelwater dat direct van boven komt (verzekerbare schade) maar door ook water dat van opzij komt vanuit het regionale watersysteem (sloten en beken) of zelfs het stedelijk watersysteem (riooloverstort). Agrariërs kunnen zelf maatregelen nemen om schade te voorkomen of te beperken. Maar ook waterschappen en verzekeraars kunnen de financiële schade voor individuele agrariërs verminderen. De partijen willen met elkaar aan de slag. De eerste stap is op 6 oktober 2017 gezet.

Zalencentrum ENKA, Ede

Opening door Louise Veebeek, Ministerie van Economische Zaken

Louise licht de aard van de adaptatiedialoog toe: een open gesprek tussen partijen met een gelijkwaardige positie. De partijen hebben de ambitie om te komen tot een gezamenlijk plan met acties en eigenaarschap. Het is één van de dialogen die in het kader van de Nationale Adaptatiestrategie (NAS) gehouden wordt. (een andere relevante is bv. de dialoog over verzekeren).

Klimaatverandering brengt effecten met zich mee: warmer, droger, natter, stijgend water. Vorig jaar had de landbouw met weerextremen te maken: water- en hagelschade in forse omvang. Deze negatieve effecten hebben aanwezig in de zaal getroffen. Het veranderende weer biedt ook kansen. Het groeiseizoen is langer. Andere teelten zijn mogelijk. Vandaag gaat over landbouw waterbeheer verzekeren. Over 'de brede weersverzekering met subsidie' die waterschade met neerslag van boven dekt. Maar waterschade vanuit sloten en beken (van opzij) is niet gedekt. Hoe gaan we daar mee om? Moeten verzekeringen veranderen of andere maatregelen getroffen worden? Wie moet dan wat doen?

Een tweede kwestie is dat waterbeheer niet elke hoosbuien kan doen opvangen. Zijn daar extra maatregelen nodig? Wie maakt dan de kosten? Extern onderzoek laat zien dat boeren in hun bedrijfsvoering mogelijkheden hebben om zich aan te passen, bv. sponswerking, teelten. Maar klopt dat? Wat is er dan nodig om kennis en ervaring uit te wisselen? En hoe gaan we om met de risico's die daarna overblijven?

Het gaat om de financiële weerbaarheid van de agrariërs. We moeten daarbij meer rekening houden met weerverandering. Hoe kunnen we dat voor elkaar krijgen?

Het is niet makkelijk, maar wel nodig om hier stappen maken. Vandaag willen we komen tot acties die we vervolg aan gaan geven. Deze dialoog zetten we voort.

Introductie op het programma door de dagvoorzitter Marcel Beukeboom, klimaatgezant

Marcel benadrukt dat deze bijeenkomst niet vrijblijvend is. Niet voor de koffie en de cake, maar om samen verder te komen. Er zijn veel agrariërs aanwezig. Internationaal praten we over alles, maar abstract. Parijs: ingewikkelde teksten, maar klimaatverandering is al gaande. We moeten naast minder uitstoten (mitigatie) ons ook aanpassen (adaptatie). Hoe gaan we dat doen en hoe gaan we dat betalen? In internationaal verband heeft Nederland zich hard gemaakt voor solidariteit. Deze ochtend is voor Marcel een goede kans om te horen wat dit voor de aanwezigen betekent en hoe we een antwoord kunnen formuleren.

Praktische oplossingen die in Nederland werken. Na Parijs moet iedereen in actie komen. Burgers, wetenschap, Vandaag buigen we met een divers en goed ingevoerd gezelschap over veranderingen in weerpatronen, mogelijke maatregelen voor en door agrariërs, vragen over het inzetten van verzekeren en de kosten en wijze van verzekeren.

Tussen wal en schip: het verhaal van Janus Scheepers

Janus Scheepers heeft zelf aan den lijve de effecten van extreem weer ervaren. Hij vertelt zijn verhaal (zie de presentatie van Janus). Janus is vorig jaar getroffen door hagel en wateroverlast door de overvloedige regen en uit het regionale watersysteem mede door riooloverstort. Bij het bestrijden van de gevolgen loopt Janus tegen diverse regels aan over verplaatsing van vee. Na de riooloverstort kan hij het grasland niet mee vertrouwen. Beheer is belangrijk voor klimaatadaptatie (sloten konden niet goed doorstromen omdat zij niet gemaaid waren). Janus stelt vragen bij de prioriteiten voor maatregelen (er vond een festival op de Dommel plaats dat gewoon door kon gaan). Hij heeft geen hulp van de overheid gehad. Janus toonde het dikke pak papier dat gaat bepalen of hij ooit geld voor de schade zal ontvangen.

Drie andere boeren in de zaal geven aan iets vergelijkbaars te hebben meegemaakt. En vertellen dat ze nu (oktober) waterverzadigde gronden hebben waar ze de aardappels niet uit kunnen halen.

Wat overkomt ons? Klimaatverandering en landbouw: Rob van Dorland (KNMI):

Rob van Dorland presenteert de klimaatverandering die nu al plaats vindt en die we op langere termijn mogen verwachten (zie presentatie). Op dit moment kijkt KNMI ook naar clusterbuien, zoals die van vorig jaar. Rob benadrukt het belang van het samen kijken met sector landbouw hoe we onze klimaatscenario's zo aanpassen dat ze relevante info kunnen verstrekken.

De wal, het schip en het water als gat ertussen

Herman Havekes (UvW): verzekeren tegen extreme weersomstandigheden

Herman Havekes legt ons uit hoe de gebiedsnormen voor waterbeheer werken (zie presentatie) en hoe de aansprakelijkheid van de waterschappen in elkaar zit. Hij geeft aan dat het gat voor risicodekking van horizontaal water niet echt te begrijpen is. Het zou mooi zijn om dat gat te sluiten. Hij benadrukt ook dat bij overstromingen de WTS wordt toegepast (Herman verwijst hierbij naar een uitspraak door Minister Schultz-Verhagen).

Jan Verhagen (WUR): wat kunnen agrariërs doen en wat niet

Jan Verhagen legt uit welke mogelijkheden agrariërs zelf hebben om risico's te reduceren (zie presentatie). Jan vraagt aandacht voor ziekten en plagen. Verder benadrukt hij dat agrariërs ook vanuit hun ondernemerschap keuzen moeten maken. "Er zijn momenten dat je dingen anders kan gaan doen, maar er is ook een moment dat je andere dingen moet gaan doen". Over het delen van kennis op het gebied van verschuiven van zaaidata (één van de mogelijke gezamenlijke maatregelen) stelt hij de verwachtingen bij: "het maken en delen van een natuurkalender voor de landbouw, 15 jaar geleden, is toen niet gelukt". Misschien nu wel?

Reinder Kruyt: rol van de verzekeraars

Reinder beschrijft de rol van verzekeraars, mogelijkheden en onmogelijkheden, bij schade door klimaatverandering (zie presentatie).

Als eerste biedt hij aan om als VvV met de UvW in gesprek te gaan over de WTS en over dekking van water van de zijkant: de eerste actie van de dag.

Reinder benadrukt dat verzekeraars voldoende solvabel moeten zijn. Schadebetaling komt altijd uit premies. Verder meldt Reinder dat binnen de VvV een 'Issuecommissie Klimaat' is opgericht.

Panel 1: De wal en het water

Visies op de 'wal': hoe waterbeheerders en verzekeraars omgaan met klimaatschade van agrarische ondernemers

Komt er voor elke omstandigheid een verzekeringsproduct of kan het collectief klimaatverandering niet opvangen? Dat is bij de verzekeraars wel een vrees. De schadelast voor klimaat loopt op tot 250 mln. per jaar. Dus er moet meer premie binnen komen. Maar gebeurt dat ook?

Preventiemaatregelen zijn daarom belangrijk. Verzekeren moet een sluitstuk blijven.

De waterschappen hebben er alle vertrouwen in dat zij gebieden zo kunnen beheren dat 'boeren kunnen blijven boeren'. Tot de tweede WO was Nederland voedsel-importerend, nu exporteert Nederland een groot deel. Er is alle vertrouwen in de sector dat de sector maatregelen bedenkt en dat waterschappen daaraan bijdragen.

Het KNMI kan niet meer dan twee weken vooruit kijken. Seizoensverwachtingen hebben geen zin. Weerprognoses kunnen alleen voor de korte en de lange termijn gemaakt worden.

Agrariërs kunnen baat hebben bij meer flexibiliteit in verplichte data. De zaal doet een oproep aan EZ om meer ruimte in de data te geven; te denken vanuit het systeem en bedrijfsvoering. Het gaat hierbij ook om de gedragscode Flora en faunawet en verplichtingen vanuit waterschappen. De waterschappen zijn bezig met het vernieuwen hiervan. Soepelheid moet de kracht worden.

Boeren weg is geen optie, verplaatsen ook niet. Aan klimaatverandering kunnen we niets doen. Wel aan het kiezen voor peil volgt functie of andersom. De invloed van Natuurorganisaties is groot. Waar volgt functie peil en waar andersom?

Verzekeren vraagt draagvlak. Het moet betaalbaar blijven. Wegen versnellen wateroverlast. Natuur vertraagt deze. Is de invloed van menselijk handelen met aanpassen net zo groot of groter dan de verandering? Het gedrag van ons samen leidt tot hogere schade. Moet je dan niet ook de effecten daarvan met allen verzekeren? Met een paar gaat niet, want dat is onbetaalbaar.

Je moet geen zaken verzekeren waar anderen bepalend zijn. Ieder moet zijn eigen verantwoordelijkheid dragen. Als je het water ergens weghaalt zodat elders probleem ontstaat. Dan verstoor je het systeem.

Bij Prinsjesdag 2017 ging het veel over stad en weinig over het platteland. Er is een systeem nodig waarmee we risico's en impact in kaart kunnen brengen. Anders blijven we achter de feiten aanlopen. Een oproep aan bestuurders.

Waar moeten de werkgroepen mee aan de gang:

"Met het gat tussen waterschappen en verzekeraars. Recht boven perceel is verzekeraar, van de zijkanten niet."

"Denk in termen van risico's en impacts en dan in natuur, milieuschade en slachtoffers."

“ We blijven ons best doen om de functies in stand te houden. Maar wordt ingewikkelder. Denk ook aan geld. Als er meer moet gebeuren, dan moet dat door het land betaald worden. Moet economisch rendabel zijn.”

Panel 2: Het schip en het water

Visies op het 'schip': wat doen agrarische ondernemers aan (tegenaan van) klimaatschade

Wat is de verantwoordelijkheid van de boer. Het waterschap draagt zorg dat het watersysteem aan de huidige eisen blijft voldoen. Op land kan risico ontstaan. Maar het waterschap staat niet met de rug daar naar toe. De eerste verantwoordelijkheid ligt bij de boer zelf. De ondernemer moet omgaan met risico's. De natuurtechnische toestand van een perceel is een goed voorbeeld. Ook de gewaskeuze. Mogen we van de boer verwachten dat hij de kennis heeft?

De oplossing zit niet alleen op elk perceel zelf. Waar liggen verantwoordelijkheden en hoe scheid je die? Wat is nog de verantwoordelijkheid voor de individuele teler en wat is een maatschappelijke verantwoordelijkheid. Het waterschap moet uitleggen wat het kan en dan is het aan de boer. Maatschappelijke partijen maken keuzen in ruimtegebruik. De watertoets is een geschikt instrument, maar wordt niet altijd goed toegepast. Afwenteling is het gevolg.

Het vasthouden van CO₂ en de invloed daarop van waterstanden wordt nog niet meegenomen. Zou in het maatschappelijk vaststellen van het peil meegenomen kunnen worden.

Aardappeltelers hebben een probleem. Nu al staan aardappels onder water. De oogst dreigt verloren te gaan. Twee jaar geleden was dit ook aan de hand. Een patroon lijkt te ontstaan.

Moeten normen hierop aangepast? Kunnen er meer noodmaatregelen ingezet worden?

Meer pompen inzetten. Collectief? Of zelfredzaamheid en zelf een pomp kopen?

Waar zijn de gemeenten? Overstort veroorzaakt schrijnende gevallen. Wat kunnen we daar aan doen? Dit is Nederland op zijn smalst. Een maatschappelijke last, waarvan de individuele boer het nadeel ondervindt. Trajecten naar oplossingen duren veel te lang. Sommige bedrijven kunnen dat dragen anderen niet. We moeten dit samen dekken.

Waar moet de werkgroep mee aan de gang:

“Als we op pad gaan, dan begint het met risicomanagement. Dan: als het fout gaat spreken we over het nemen van verantwoordelijkheden. Daarbij moeten we niet in hokjes, maar in ketens denken.”

“Het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie geeft aan dat waterstaat maatregelen moet nemen om schade te beperken. Agrariërs moeten dat eerst doen. Dat kan maar tot een bepaalde grens. Daarboven ontstaat het risico. Dat moet je afdekken? Bij wie komen we dan terecht?”

“Hoe kan je organiseren dat je als ondernemers, dichtbij enkele ha met elkaar het probleem van wateroverschot in kaart en plan van aanpak.”

De werkgroepen

Vragen voor de werkgroepen:

1. Is er een gezamenlijk beeld van de problematiek en de opgave voor waterbeheer en verzekeraars?
2. Schets van een contourenplan van aanpak.
3. Zijn er kennisvragen?
4. Zijn er partijen die we missen in de dialoog?

Werkgroep 1a. Hoe maken we de wal klimaatadaptief, zodat het 'gat' verkleint

Gespreksleider: Reinder Kruyt, Verbond van Verzekeraars; verslag: Ingrid Canter Cremers - Rijdsdorp

De discussie in de werkgroep spitste zich voornamelijk toe om twee thema's, namelijk:

- Verantwoordelijkheid van provincie, gemeente, waterschap, ondernemer en verzekeraar
- De rol van de ruimtelijke ordening bij dit vraagstuk

Bij het eerste thema speelde onduidelijkheid een belangrijke rol. Onduidelijkheid over de verantwoordelijkheid van provincie, waterschap, gemeente, ondernemer en verzekeraar bij weersextremen. Meer inzicht in de werking en betekenis van het huidige normeringsstelsel zou daar zeker bij behulpzaam zijn. Dat helpt de ondernemer ook in een beter inzicht waarvoor hij nu wel of niet verzekerd is.

Bij de rol van de ruimtelijke ordening werd de wens geuit dat water een meer sturende rol moet krijgen in de ruimtelijke ordening. Dit in combinatie met het inzicht dat bestemmingsplannen per definitie verouderd zijn en dus niet goed kunnen inspelen op nieuwe ontwikkelingen. De oproep werd gedaan om in de omgevingsvisies water en klimaat goed mee te nemen. Daarbij niet op te nemen wat wel of niet waar kan maar dat aan de markt (verzekeraars, ondernemersrisico) en een goed inzicht in de risico's over te laten. Het moet gaan om vanuit de urgentie met elkaar naar de oplossing zoeken. Ieder vanuit eigen verantwoordelijkheid, maar niet vanuit eigen belang. Daarbij helpt het wanneer men elkaars belangen en overwegingen en vraagstukken kent.

Werkgroep 1b. Hoe maken we de wal klimaatadaptief, zodat het 'gat' verkleint

Gespreksleider: Cees van Bladeren, Unie van Waterschappen; verslag: Kees van Drunen en Elslien Breman (minEZ)

Doel: Welke rollen zien we voor de verschillende partijen en wat zijn de uitdagingen? Wat is de opgave voor de verzekeraar, wat is de opgave voor de waterbeheerder? En zijn er nog andere partijen voor wie we ook een opgave zien?

Algemeen:

- Er moet inzichtelijk worden gemaakt welke verschillende risico's er zijn en wie daarvoor de verantwoordelijkheid draagt, zowel op regio schaal als op kleine schaal. Van belang is dat dat vooral gebeurt en dat dan ook over oplossingen wordt gesproken en over kostendragers.
- Het is belangrijk om in kaart te brengen wat de financiële gevolgen zijn van verschillende maatregelen (en van het niet nemen van die maatregelen).
- Ruimtelijke ordening speelt ook een belangrijke rol in het vraagstuk en de verhouding tussen aandacht voor stad, landbouw en natuur. 'Boer vangt de ellende op van de stad', maar dat wordt ook omgekeerd gezegd.
- Water kan meer sturend worden voor het ruimtegebruik. Dat betekent dat met functies moet worden geschoven (stad – verschillende typen landbouw – natuur)
- Er wordt opgeroepen tot ketendenken. De risico's en handelingsperspectieven van de verschillende betrokken partijen moeten inzichtelijk worden gemaakt. Wanneer dit in beeld is gebracht wordt duidelijk wat de resterende schadepost is. D.m.v. een ketendiscussie moet er worden gekeken hoe en wie deze resterende risico's zouden kunnen/moeten dragen. Daarbij is het van belang alle partijen uit de hele keten te betrekken, zoals de boer, waterschappen, verzekeraars, de Rijksoverheid, maar ook zeker de gemeenten en provincies.
- Om die risico's (vooraf!) in beeld te brengen en verantwoordelijkheden te identificeren is het van belang om deze discussie (en voor sub-discussies) een trekker te benoemen. Er wordt geconcludeerd dat het goed zou zijn om dit bij DPRA neer te leggen. Belangrijk is dat daarbij ook gekeken wordt naar het regionale perspectief en dat er gebruik wordt gemaakt van goede voorbeelden uit het land.
- Vraag vanuit de groep: WIL NAS / DPRA HOEDER VAN DEZE DISCUSSIE WORDEN?

Rol verzekeraar:

- Zie hierboven – heeft een rol voor niet voorspelbare, wel voorzienbare, en niet redelijkerwijs vermijdbare (rest-)risico's – verzekeringsproducten toegesneden op die situaties ontwikkelen en in de markt zetten.

Rol waterbeheerder:

- Het waterschap heeft generieke normen waar zij aan (moeten) voldoen, maar kijken op dit moment ook of het mogelijk is om specifieke diensten te leveren als daar ook een specifieke financiering voor is. Tot hoever is differentiatie mogelijk. Maar voor het waterschap geldt ook: wanneer aan bepaalde normen is voldaan dan houdt het een keer op.

Rol boer:

- Er zou onvoldoende kennis kunnen zijn op gebieds- en bedrijfsniveau over wat de risico's zijn en wat het handelingsperspectief is.
- Een boer kan verantwoordelijkheid nemen door zijn bodem goed op orde te hebben. Maar de bodem kan maar tot een zekere hoogte de risico's inperken (max. ca 15 mm/dag). De boer kan schade niet meer voorkomen voor/in situaties dat de neerslag langere tijd op/boven dat niveau zit. De spankracht van de boer is eindig.
- Ook wordt er gesproken over de keuze van de boer welke gewassen hij teelt en de invloed die dit kan hebben op de risico's die hij loopt. Voor deze keuze is het van belang dat risico's goed in beeld worden gebracht en randvoorwaarden worden geboden.

Werkgroep 2. Hoe maken we het schip klimaatadaptief, zodat het 'gat' verkleint

Gespreksleider: Roelof Westerhof, ORG-ID; verslag: Elmar Theune (minEZ)

Gezamenlijk beeld:

- Het is van belang om per gebied te kijken, bijv. in oost Brabant is natte voeten krijgen bijzonder; in Noord-Holland gebeurt dat met enige regelmaat. In oost Brabant wil je normaal gesproken het water juist in het gebied houden. Iedere streek is anders. Het gebied goed kennen is van belang voor het goed kunnen inschatten van risico's. Er is een goed samenspel in het gebied nodig.
- Droogte ook bestrijden
- Het is ook van belang om de trend goed te kennen (klimaatverandering is al gaande) en ook de pieken en dalen die daar bij horen.
- Hoe ver van te voren kun je een mogelijke calamiteit zien aankomen. Goed waarschuwingssysteem? Snel acteren mogelijk maken door Waterschappen en boeren (bijv. maaien van sloten; stuwen etc.)
- Op basis hiervan kunnen calamiteitenplannen worden gemaakt en kan het watersysteem zo worden ingericht dat het klimaat mag veranderen. Dit zou onderdeel moeten zijn van de omgevingsvisie voor een gebied. Daarbij is van belang dat het watersysteem zo is ingericht dat het goed is voor de natuur en dat bij calamiteiten het water kan worden afgevoerd.
- Deelnemen aan het maatschappelijk debat
- Van hokjes denken naar systeem denken

Dit kunnen boeren zelf doen:

- Met trends kunnen boeren omgaan; extremen zijn veel moeilijker. Dan ook grote kans op schade.
- Bodemverbetering kan het wateropvangend vermogen vergroten
- Extensiveren van het bouwplan in plaats van plankgasboeren en teelten anders managen; ander bodembeheer; greppels graven; verzekeren
- Goed inschatten van de risico's op eigen bedrijf en weten waarvoor de boer zelf aan de lat staat. Ergo: gesprek aangaan met het Waterschap. Dat levert duidelijkheid op.
- Goed rentmeesterschap
- Omgevingsgericht boeren
- Maaibeheer eigen sloten
- Samen leren

Dit hebben boeren nodig:

- Nieuw gesprek over verantwoordelijkheden en over solidariteit. Als bijv. boeren de wateroverlast van bebouwd gebied opvangen, dan zou er vanuit de stad ook solidariteit moeten zijn en de eventuele schade vergoed. Ook: door bebouwing zijn vaak waterlopen verstoord met wateroverlast tot gevolg
- Goed meegenomen worden in de omgevingsvisie en gebiedsprocessen watersysteem:
 - iedereen rond de tafel rond ruimtelijke adaptatie. Niet over, maar met boeren.
 - duurzaam waterbeheer is een inrichtingsvraagstuk (stad -land) waarin keuzes gemaakt moeten worden.
 - preventie maakt het gebied robuuster
 - gebiedsprocessen moeten bestendig zijn en dus niet na een paar keer weer ophouden als het project afloopt
 - is de normensystematiek (eens per 10 jaar etc.) haalbaar en houdbaar?
 - waterbeheer voor buitengebied zou het equivalent moeten zijn van een rioleringsplan (voor langdurige natheid); langdurige natheid (waterverzadigde bodems) hoort daar bij.
 - knelpunten goed analyseren
 - gesprek moet ook gaan over waar je de schade neerlegt en hoe die vergoed wordt
- Het restrisico is voor het curatieve deel (verzekeren is het sluitstuk)
- Oplossingen ook buiten het watersysteem zoeken
 - wat doe je met dichtgegroeide sloten in het algemeen en als wateroverlast dreigt.
 - last van datums voorkomend uit overheidsregels; het weer is ieder jaar anders en daarnaast is er de grote trend. Kunnen de overheden niet flexibeler met datums omgaan i.p.v. deze rigide toepassen. Graag aanpassen aan regio en weersomstandigheden
 - regionaal keten-denken binnen het systeem
 - functieverandering kan ook een optie zijn
 - integraal denken: platform nodig om ideeën te sparren